

gündem

İslam Sanatının Teşekkülü

Doç. Dr. Aziz Doğanay *Marmara Üniv. İlahiyat Fak.*

İslam sanatı, bir dizi tesadüf sonucu yan yana gelmiş veya birbirine karışmış tarihî eklentilerden ibaret değil, İslami vahyin süzgecinden geçmiş ve tevhit potasında eritilmiş değerler topluluğudur.

İslam sanatından bahsetmeden önce sanat nedir sorusuna cevap arayıp daha sonra İslam sanatının niceliği hakkında seslendirilecek düşüncelere geçilebilir.

Sanat, ilk bakışta sanki herkesin kolayca anlayabileceği bir ifadeymiş gibi görünse de aslında çok geniş ve müphem bir kavramdır. Bakış açılarına göre kendisine çok farklı anlamlar yüklenmiştir. Sanat, tabiattaki şeylerin estetik değer endişesi güdülerek insanın kullanımına hasredilme çabasıdır. Çoğu

zaman ilhamla desteklenen teknik bir süreç gerektirir. Güzelliğin dışa vurumudur bir bakıma sanat. Onu anlamanın ve algılamanın yolu göz, kulak ve gönül terbiyesinden geçer. Sanat, ayrıntıları fark etme, derin duyguları anlama ve anlatma, hissederek yaşama ve paylaşma işidir. Cihanşümul bir duygu dilidir sanat.

İslam inancına göre en büyük sanatkâr Yüce Yaratıcı'dır. O'nun sanatının inceliklerini kavramak ve başkalarına bunu aktarmak da Yaratıcı'nın üstün kabiliyet verdiği sanatkâr insanlara düşer. Allah'ın cemal sıfatı, O'nun yarattığı her zerrede tecelli ettiğine göre bu tecelliyatı açığa çıkararak insanların anlayabileceği bir dille müşahhaslaştırmak sanatın ve sanatkârlığın alanına girer. Sanat evrenseldir, yalnızca bir dine, bir millete ve bir kültür çevresine mâl edilemez. O hâlde bir sanat eserini İslami veya İslam dışı kılan hususlar nelerdir. Hangi şartlar onu İslami sanat çerçevesinde değerlendirmemizi sağlar veya onu İslami olmaktan uzak kılar. Yıllardır tartışılan ve ortak bir noktada uzlaşılamayan asıl mesele budur ve bu husus asgari müşterekler bulunarak aydınlatılmalıdır. Bu meselenin sınırlarını belirlemek o kadar kolay değildir. Ayırt edilemeyecek grilikleri çoktur ancak kırmızı çizgilerin yerinin doğru tespit edilmesinin gereği çok açıktır.

Günümüzde büyük ölçüde, hem kendini Müslüman olarak tanımlayan bazı kesimler ve hem de İslam'ı âdeta terör kelimesiyle kaynaştırmaya çalışan kesimler, sanatla İslam kelimelerinin yan yana zikredilmesinden pek hoşnut görünmemektedirler. Bu anlayış, ilkinin İslam'ın sanata bakış açısını doğru kavrayamayışından; diğerinin ise bu konuda bilgisiz veya art niyetli oluşundan ileri gelmektedir.

Güzelliğin dışavurumudur bir bakıma sanat. Onu anlamanın ve algılamanın yolu göz, kulak ve gönül terbiyesinden geçer. Sanat, ayrıntıları fark etme, derin duyguları anlama ve anlatma, hissederek yaşama ve paylaşma işidir. Cihanşümul bir duygu dilidir sanat.

İslam sanatı, bir dizi tesadüf sonucu yan yana gelmiş veya birbirine karışmış tarihî eklentilerden ibaret değil, İslami vahyin süzgecinden geçmiş ve tevhit potasında eritilmiş değerler topluluğudur.

Kur'an-ı Kerim'de resim ve heykel gibi tasvir sanatları dâhil, sanat dallarının icrasını yasaklayan herhangi bir ifade bulunmamaktadır; aksine Hz. Süleyman'ın sarayı için yaptırdıkları arasında heykeller de vardır ve şükretmeyi gerektirecek nimetler arasında gösterilmiştir. (Sebe, 34/13.) Tabii ki tapınmak maksadıyla yapılan putlar istisnadır.

Sanat duygusu insanda fıtridir, Allah Teala tarafından insana bir lütuf olarak doğuştan verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen birçok ayet-i kerimede, Allah Teala'nın insanı en güzel biçimde ve kâinatı da yüce bir hikmetle yarattığı belirtilmiş, tabiatın yaratılışında ölçü ahenk ve dengenin mevcudiyetine işaret edilmiştir. Bugün "altın oran/altın kesit" diye bilinen ölçüler, tabiatta var olan yaratılmışlardan ve mukaddes kitapta en güzel biçimde yaratıldığı bildirilen insanın beden ölçülerinden çıkmıştır.

İslam sanatı tevhit temelinde yükselen bazı prensiplerden müteşekkildir. Bu prensipler yalnızca ayetlerle sınırlı kalmayıp hadislerden de ilham alınarak zaman içerisinde ortaya çıkmış ve İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde ve farklı zaman dilimlerinde birbirinden farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bu tezahürleri şöylece özetleyebiliriz:

İslam inancına göre Tanrı tektir gözle görülemez. Bunun için de zaten resmedilemez; kalan mevcudatın resim ve heykellerini yapmaktan uzak duruşun asıl sebebi ise hadis-i şeriflerdeki şirke karşı tutumdan kaynaklanmaktadır.

Minyatür resme daima nakış gözüyle bakılmıştır; minyatür resim (nakışresim), anlatılan konuyu daha iyi açıklamak için başvurulan bir araçtır. İslami tasvirlerdeki derinlik anlayışı Batı perspektifinden oldukça farklıdır. İslami eserlerde dünyanın geçiciliği vurgulanmış olup konuya şeş cihetten (altı yönden) ve bazen de şeffaf bakılmıştır. Canlı figür vesair yaratılanı taklitten kaçış, Müslüman sanatkârı zorunlu olarak üsluplaştırmaya ve mücerret düşünmeye yöneltmiştir.

Ruhani bir hendese olarak tanımlanan hat sanatı, canlı figürlerden uzak duruşu ve Allah kelamına daha çok hizmet etmesi bakımından İslam sanatında müstesna bir yere sahiptir.

Allah Teala (c.c.) sanat konusunda insanların dikkatlerini daima kendi yarattıkları üzerine çekerek, mütemadiyen ölçü ve dengeye vurgu yapmıştır. Bu daha çok hendesi bezemenin (geometri) ve ritmik unsurlarla sonsuza kadar uzanan desenlerin gelişmesine sebep olmuştur. İslam sanatının temeli, tevhit ve sonsuzluk fikri üzerine bina edilmiştir. Bu fikir, en iyi ritim ve hendese ile ifade edilebilir.

Yaratma iddiasında bulunmamak ve yaratılanı taklitten kaçınmak; israftan kaçınmak ve güzelliği sadelikte aramak İslam sanatlarında özellikle aranan bir husus olmuştur.

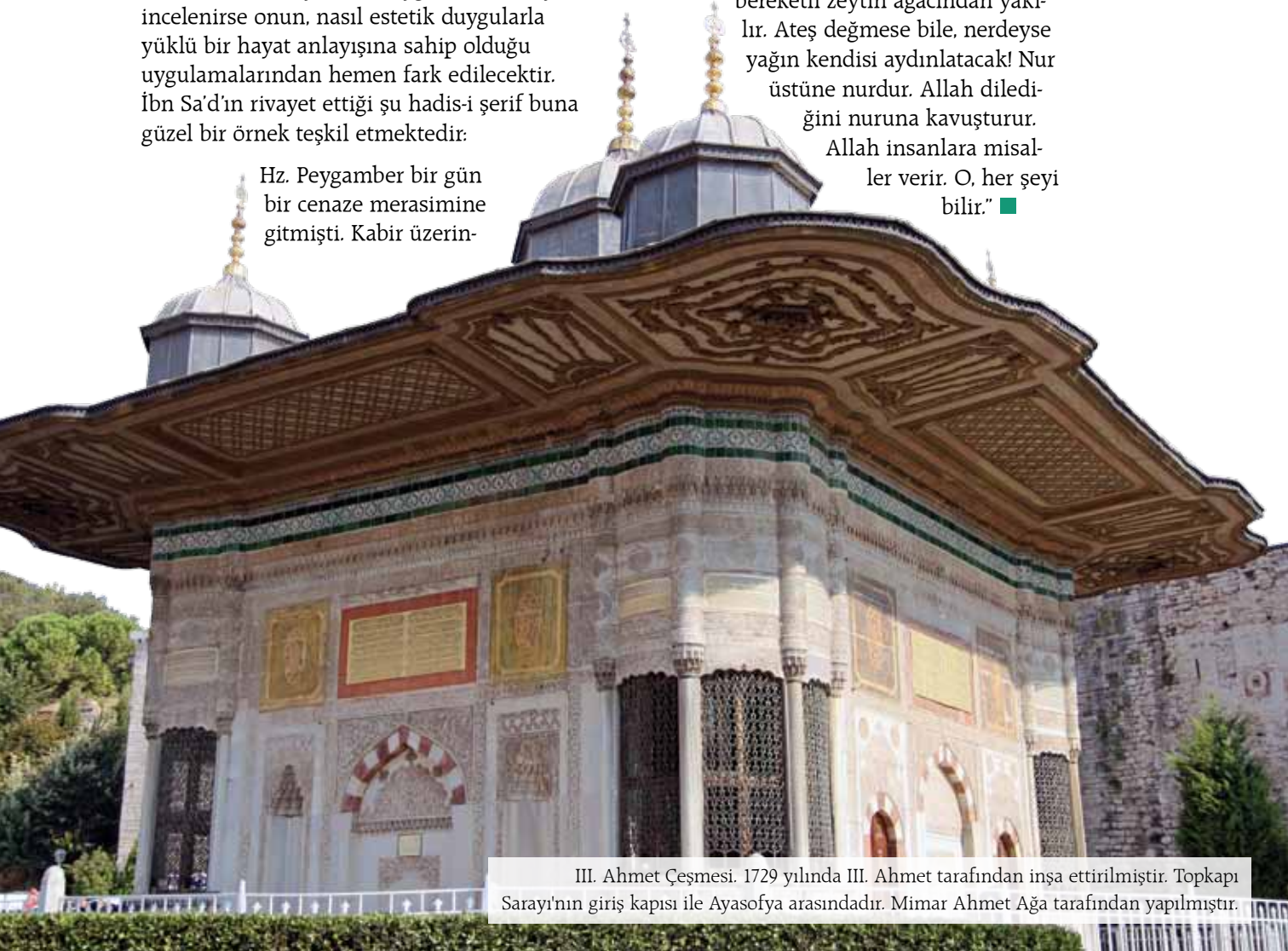
İslam sanatı her ne kadar düşüncesini soyut şekillerle ifade etse de formlarını ne doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim'den ne de hadis-i şeriflerden almıştır. Aslında tamamen İslami bir karakter kazanmış görünen birçok desen ve formu kutsal metinlere dayandırmak mümkün görünmemektedir. Mesela Hristiyan sanatında ikonlar, İncil'de geçen bazı olayları anlatırken, İslam sanatının sıkça başvurduğu hendesi motiflerin, islimilerin ve hatayilerin Kur'an-ı Kerim'de bir karşılığı ve hikâyesi bulunmamaktadır.

Son ve mükemmel olma iddiası taşıyan bir din, insan hayatında bu kadar önemli yer tutan sanat olgusunu ihmal etmiş olamaz; hele hele dışlamış olduğu hiç düşünülemez. Bu hususta ön yargılarımızdan kurtularak Kur'an ve sünnete daha âlemşümul bir pencereden bakmalıyız. Hz. Peygamber'in hayatı incelenirse onun, nasıl estetik duygularla yüklü bir hayat anlayışına sahip olduğu uygulamalarından hemen fark edilecektir. İbn Sa'd'ın rivayet ettiği şu hadis-i şerif buna güzel bir örnek teşkil etmektedir:

Hz. Peygamber bir gün bir cenaze merasimine gitmişti. Kabir üzerinde gözü rahatsız eden hafif bir kazılış hatası görerek bunun derhal düzeltilmesini emretti. Birisi ona bunun ölüye rahatsızlık verip vermeyeceğini sordu. O da, "Aslında böyle şeyler ölüyü ne sıkar ne de ona rahatlık verir, fakat bu sağ olanların gözlerine güzel görünmesi içindir." demiştir.

İslam sanatının esası, tevhidi merkez alan vezin, ritim, ahenk ve işve formülüyle özetlenebilir. Sonuç yerine Nur suresinin 35. ayetindeki tasvirleri hayal etmek bile İslam sanatının ruhunu anlamaya fazlasıyla yardımcı olacaktır:

"Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır; bu ne yalnız doğuda ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O, her şeyi bilir." ■

III. Ahmet Çeşmesi. 1729 yılında III. Ahmet tarafından inşa ettirilmiştir. Topkapı Sarayı'nın giriş kapısı ile Ayasofya arasındadır. Mimar Ahmet Ağa tarafından yapılmıştır.